

מבחר מונחים ומושגים במגילת אסתר

מאת ד"ר יוסף רוט-רותם

קיימת הסכמה בין החוקרים שסיפור מגילת אסתר קרוב באופיו לסיפור יוסף. ואף על פי כן הכל מודים שסיפור מגילת אסתר שונה באופיו ובאוצר לשונו מן הסיפור שבשאר ספרי המקרא. בולטת לעין ההשפעה הפרסית על הסיפור הן מצד התוכן והן מצד הלשון. להלן אבדוק את "אוצר המילים" של המגילה המאופיינת בשימוש אינטנסיבי במילים פרסיות שנכנסו לעברית כנראה דרך הארמית הממלכתית, היא הלשון הרשמית של הממלכה הפרסית.

אתחיל במילים פרסיות:

אחשדרפן - אסתר ג: יב; אחשדרפני (המלך); ח: ט; אחשדרפנים; ט: ג; והאחשדרפנים; מופיע גם בעזרא ח: לו; לאחשדרפני (המלך). במקרא

מופיע תמיד בצורת הרבים. מקורה במילה הפרסית: khsatrapan

שמשמעותו: **נציב המדינה**.

אחשתרן - אסתר ח: י, יד; האחשתרנים, צורת הרבים. בפרסית: khsatra ומשמעותו: שלטון, במקרה שלנו: **שליח המלך**.

גנזים - שם: ג: ט (גנזי המלך); ד: ז (גנזי המלך) צורת רבים. בפרסית: ganz. משמעותה: **משרד האוצר הפרסי**. המילה מופיעה רק במגילת

אסתר. אולם המילה הפרסית הזאת חדרה לשפה הארמית והיא מצויה בארמית המקראית (עזרא ה: יז; ו: א; ז: ב) בצורת פועל

במשמעות: **שמר**. כך גם בלשון חז"ל. ממילה זו נוצרה המילה **גניזה**

במשמעות: הטמנה, הסתרה. בהרחבה: **גניזה** = **ארכיון**, היינו

מקום ששומרים בו דברי ערך, תעודות וכיוצא בזה. גניזה היא גם ארון

או מחסן בבית הכנסת בו נשמרים דפים של ספרי קודש שנקרעו.

דת - מופיעה במגילה 20 פעם. וכן בעזרא (ח: לו) פעם אחת. בפרסית:

data שמשמעותה: **חוק, משפט, פקודת המלך**. בעברית המאוחרת

יותר משמשת המילה דת גם במשמעות של אמונה, חוקי האמונה.

כרפס - (שם: א: ו) בפרסית: Kirpas ומשמעותו: **אריג דק ויקר ערך**. עשוי

מצמר גפן. המילה חדרה גם לשפות היוונית והרומית. בלשון

חז"ל (בבלי, שביעית ט ע"א; ירושלמי, שביעית ט, ה"א; ירושלמי

שבת ז, ה"ב) משמעו **סוג של ירק**.

פרתמים - (שם: א: ג; ו: ט; דניאל א: ג). בפרסית: fratama משמעותו: **בני**

המשפחות המיוחסות.

פתגם - (שם: א: כ; קוהלת ח: יא) בפרסית עתיקה: patgam משמעותו:

שליחות, פקודה, גזירה, פסק דין. משמעות המילה בימינו:

(1) "מימרה קצרה הכוללת חוכמת חיים, מוסר השכל וכדומה. (2)

במקרא: צו, פקודה... (מילון אבן שושן). המילה פתגם נכנסה

לשפה הארמית

פתשגן - (שם: ג: יד; ד: ח; ח: ג) מילה פרסית עתיקה patij ומשמעותו: **עוד**

פעם; נמסר שנית, העתקה. מילה המופיעה רק במגילת אסתר

מילה שנתקבלה בארמית וצורתה פרשגן וכך היא מופיעה גם במקרא

(עזרא ד: יא, כג ועוד).

רמכים - (שם: ח: י) בפרסית: **עדר כבשים**, או **עדר סוסים** וכדומה. במגילת

אסתר משמעו: **אנשים שתפקידם לרכב על סוסים או חמורים**.

מילים בעברית המקראית המופיעות רק במגילה

אנס - (שם א: ח) "והשתיה כדת אין אנס". מילה המופיעה במקרא רק כאן. בלשון חז"ל מילה זו שגורה. פירושה: א) מנע. לפיכך: "והשתיה כדת אין אנס" אין מי שימנע את הרוצה לשתות מלשותות.

(ב) הכריח – אין מי שיכריח את הרוצה לשתות מלשותות יותר ממה שהוא רוצה לשתות.

יש"ט - "...לבד מאשר יושיט לו המלך..." (ד: יא); "...ויושט המלך לאסתר..." (ה: ב); "...ויושט המלך לאסתר..." (ח: ד) מילה המופיעה רק במגילה ורק בהפעיל. שורש ארמי "ואין לו אח במקרא" (ראב"ע ד: יא). שכיח בלשון חז"ל לרוב בצירוף "הושיט יד". משמעו במגילה: **ישלח**.

מאמר - (שם, א: טו; ב: כ; ט: לב) מילה המופיעה במקרא רק במגילה ומשמעה: **מצווה, הוראה**.

פרשה - (שם, ד: ז; י: ב) מילה שלה משמעויות שונות. 1) במקרא משמעותה "ענין מבואר לפרטיו". **תוכן הדברים**: "...וכל מעשה תקפו וגבורתו ופרשת גדולת מרדכי... הלא הם כתובים על ספר דברי הימים" (אסתר י: ב), 2) **מתכונת, כמות** "ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו ואת פרשת הכסף אשר אמר המן לשקול על גנזי המלך (שם, ד: ז). **אצל חז"ל** משמעותה: 3) חלק בספר, פרק, פסקה (פרשת סוטה; פרשת עגלה ערופה וכדומה). 4) סדרה = (פרשת השבוע) חלק מספרי התורה שקוראים בציבור בשבת כגון "פרשת בראשית" וכדומה. 5) כינוי לפסקה קטנה בתורה המובדלת מחברתה באמצעות רווח מסויים (בנוסח התורה המנוקד הוא מצויין באמצעות האות פ [פרשה פתוחה] או באמצעות האות ס [פרשה סתומה או פרשה סגורה]).

שרביט - (שם, ד: יא; ה: ב; ח: ד) מילה המופיעה אך ורק במגילה. מילה שמוצאה מן השפה האכדית sabbitu חדרה לעברית דרך השפה הארמית, הב' הראשונה הפכה לר' וכך נוצרה המילה שרביט. משמע המילה: **שבט, מקל נוי** שהמלך או המושל מחזיק בידו כאות לשלטונו. משמעותו היא גם: **ענף, זמורה גבעול**. וגם: **קנה שמנצח תזמורת או מקהלה אוזן בידו** כדי לסמל לנגנים או לזמרים את הקצב.

תכריך - (שם, ח: טו) מילה יחידאית במקרא אבל מצויה בלשון חז"ל, במשמעות "בגד המת". ראב"ע: "זאת המילה ידועה בדברי קדמונינו ז"ל, והטעם כאדרת שיעוטף בה".

מילים המופיעות בספרות המקראית המאוחרת ובלשון חז"ל

אגרת - "...על כל דברי האגרת הזאת..." (ט: כו). המילה מופיעה עוד שש (6) פעמים בספר נחמיה ובדברי הימים. מוצאה מן המילה האכדית egirtu שפירושה **ספר**. מילה זו מצויה בארמית ובפרסית וכנראה חדרה לעברית דרך הארמית. משמעה בעברית: **מכתב, הודעה בכתב**.

זו"ע - **זע** – "ולא קם (מרדכי) ולא זע" (שם: ה: ט); **יזעו** – "ביום שיזעו שמרי הבית" (קהלת יב: ג). משמעו תנועה, לנוע. פועל שמוצאו מן הארמית (למשל: דניאל ה: יט). בלשון חז"ל, ובלשון מגילות מדבר יהודה מופיע גם בצורת ההתפעל.

יותר - (שם, ו: ו) בדרך כלל מופיעה בצורה: יותר מ... למשל: "ויותר מהמה בני הזהר..." (קהלת יב: יב). כאן מופיע כתואר הפועל וכך גם בקהלת (ב: טו; ז: טז ועוד) ומשמעו: הרבה מ... (מן) ... למעלה מ... (מן).

כנ"ס - "לך כנוס את כל היהודים..." (שם, ד: טז) משמעו: אסף, קבץ. במקרא מופיע גם בצורה הארמית בצורת כנ"ש (שייך ימנית) למשל:

" ונבוכדנצר מלכא שלח למכנש... " (דניאל ג: ב) ; "באדין מתכנשין אחשדרפניא..." (שם ג: ג) ועוד. רווח בלשון חז"ל צורת הפועל קל במשמעות אסף, קבץ, מופיע בספרי מקרא מאוחרים. למשל: קהלת ב: ח, כו; נחמיה יב: מד; דברי הימים א כב: ב).
כשר - "...וכשר הדבר לפני המלך..." (אסתר ח: ה) ומשמעו: ראוי, ישר, טוב. מופיע גם בקהלת "...אינך יודע אי זה **יכשר**..." (יא: ו);
"ויתרון הכשיר חכמה" (שם י: ז) צורת הפעיל. בלשון חז"ל עיקר הוראתה: המותר באכילה, אבל מופיעה גם במשמעות המקראית. השורש כש"ר אינו ממוצא ארמי. הוא מופיע בשפה האוגריתית בצורת "**כת"ר**". ולפיכך יש הטוענים שמקורו בשפה הכנענית.
נזק - "...כי אין הצר שווה בנזק המלך" (אסתר ז: ד). ומשמעו: הפסד, גרעון, חסרון. בעברית המקראית זו מילה יחידאית. מוצאה, כנראה מן השפה הארמית והיא מצויה גם בארמית המקראית (דניאל ו: ג; עזרא ד: יג, טו, כב). המילה רווחת בלשון חז"ל, משנה ותלמוד "ארבעה אבות נזיקין" וכיו"ב. (הערה: רש"י שהיה מצוי בלשון חז"ל והמילה הזו הייתה רווחת אצלו כל כך עד שלא טרח כלל להסבירה.

יום טוב - ובכל מדינה... שמחה וששון ליהודים משתה **ויום טוב**..." (שם, ח: יז); "...מיגון לשמחה ומאבל **ליום טוב**..." (ט: כב) במובן חג, מועד, צירוף זה ייחודי למגילת אסתר. אמנם בשמואל א' כה: ח בא הביטוי: "כי על יום טוב ב(א)נו" אך אין הוא מתכוון ליום חג לאומי, כמו במגילת אסתר אלא לחגיגה פרטית של אדם פרטי שאינו נוגע לכלל. במגילה מופיע גם הביטוי "**עשה יום טוב**" (ט: יט) שהוא צירוף ייחודי למגילה ואינו מופיע במקרא אבל רווח בלשון חז"ל.

קבל - פועל בבניין פיעל "**וק(י)בל** היהודים את אשר..." (ט: כג); קימו **וק(י)בל(ו)** היהודים עליהם ועל זרעם..." (שם, כז) משמעותו הסכימו. במובן זה מופיע גם בספרים מאוחרים. למשל: עזרא ח: ל; דברי הימים א' יב: יח; דבה"י ב' כט: טז.
קו"ם - השורש ק"ו"ם בבניין פיעל מופיע בדרך כלל עם השורש קב"ל כגון: "קימו וק(י)בל(ו) היהודים עליהם..." (שם, ט: כז) אבל לעתים מופיע לעצמו כגון: "לקים עליהם להיות ע(ו)שים את..." (ט: כא); "לקים את ימי הפורים..." (ט: לא); "כאשר קים עליהם מרדכי..." (שם, שם); וכאשר קימו על נפשם... (שם, שם); ומאמר אסתר קים דברי הפרים..." (שם, לב). במגילה בא שורש זה במובן: **ביצע, מילא, אישר, נתן תוקף**.

ראוי - "...ואת שבע הנערות **הרא(ו)יות** לה..." (שם, ב: ט). במגילה בא **בהוראת נבחר**. "הלשון הזה ידוע בדברי חז"ל" (ראב"ע). ומשמעו אצל חז"ל: א) מסוגל, מוכשר ("שמין אותה כמה ראויה לעשות" [משנה, בבא מציעא ט: ג]); ב) הגון זכאי ("ראוי היה עזרא שתינתן תורה על ידו אלמלא לא קדמו משה" (סנהדרין כא, ע"ב).
תוקף - "ותכתב אסתר... את כל **תקף** לקים..." (ט: כט); "וכל מעשה **תקפו** וגבורתו..." (י: ב) וכן הרבה בספר דניאל כגון: ב: לו; ד: כז; יא: יז; ועוד וכן גם בספרי איוב וקהלת הנחשבים ספרים מאוחרים. מילה ארמית שכיחה בלשון חז"ל, ומשמעותה: **חוזק, עוצם, כוח, סמכות**.

צירופי לשון וביטויים ייחודיים ללשון המגילה (חלקם מוכרים לנו כלשון חז"ל (משנה ותלמוד))

היעמדו דברי - "ויגידו להמן לראות **היעמדו דברי** מרדכי..." (ג: ד) - לשון המקרא הרווח: "היקומו דברי". כגון: "**ודבר** אלוהינו **יקום** לעולם"

(ישעיה מ: ח); "דבר מי יקום... כי קום יקומו דברי עליכם..."
(ירמיה מד: כח-כט).

הגיד אשר - "כי הגיד להם אשר הוא יהודי" (ג: ד). לשון המקרא הרווח:
"הגיד כי". למשל: "למה לא הגדת לי כי אשתך היא" (בראשית יב:
יח); "מי הגיד לך כי עירם אתה" (בראשית ג: יא); על בלי הגיד לו
כי ברח הוא" (שם לא: כ) ועוד.

אם על המלך טוב - (א: יט; ג: ט; ה: ד, ועוד) ביטוי המופיע פעמים רבות
במגילה. מופיע רק עוד פעם אחת בספר נחמיה (ב: ה).
בירה - מילה המופיעה בסיפור המגילה בצירוף: **שושן הבירה** (א: ב,
ה; ב: ג ועוד הרבה). הביטוי הזה: שושן הבירה, מופיע גם
בספר דניאל (ח: ב), נחמיה (א: א, ב: ח; ז: ב) ועוד.
מובנו: **שושן עיר המבצר**. שכן, **בירה פירושה מבצר, מצודה**. מילה
שמוצאה מן האכדית birtu שחדרה, כנראה, לעברית דרך
השפה הארמית. **בלשון ימינו מובנה מטרופולין**. יש הסבורים
שמקורו של מובן מודרני זה בהבנה מוטעית של הביטוי
"שושן הבירה".

שלט - "...ביום אשר שברו איבי היהודים **לשלט** בהם ונהפוך הוא
אשר **ישלטו** היהודים המה בשנאיהם" (ט: א) מילה המופיע רק
פעמיים במגילת אסתר אבל שכיחה בספר קהלת. מובנה:
למשול, להיות אדון ל... או אדון על ... [ח"א גינזברג, קהלת,
תשכ"א, עמ' 29 טוען: השימוש בפועל "שלט" סימן לאיחור].

בהל - " **ויבהל** את תמרוקיה..." (ב: ט); " **ויבהלו** להביא את
המן אל המשתה" (ו: יד); ועוד. השורש בה"ל, במגילת אסתר, אינו
בא במובן של פחד (למשל: תהלים פג: טז) או במובן של כליה
(למשל: צפניה א: יח) אלא במובן של **הזדרזו (להביא)**. **מהרו**,
כמו בקהלת ה: א.